

DE DINGEN DIE VOORBIJ GAAN

Over Zijn overhemden op jouw huid

van Jos Versteegen

JASPER HENDERSON
FOTO'S KLAAS KOPPE

Jos Versteegen schreef met zijn vijfde bundel *Zijn overhemden op jouw huid* niet alleen een ontroerende ode aan zijn overleden vader, maar ook een requiem voor zijn jeugd op het Limburgse land. Een gesprek over aandacht, weemoed en de eeuwige zoektocht naar geborgenheid.

Je rondt het IJsselmeer via de Flevopolder, boemelt langs het prachtige windmolenpark en slaat zodra je in Friesland bent linksaf. Dan rijd je onmiddellijk een landschap in waarvan je als verstokte Randstedeling soms vergeet dat

het bestaat. Helder, warm licht op herenboerderijen, dorpen met een kerk, een café en een Spar, een weg omzoomd met populieren. Hier woont en werkt Jos Versteegen in de weekends, aan de rand van het dorp, het einde van de wereld.

JOS VERSTEEGEN: 'Ik kom hier niet vandaan. Ik ben een paar honderd kilometer zuidelijker geboren, in het Limburgse Helden. Mijn grootouders begonnen daar in 1912 een boerenbedrijf, net buiten het dorp. Het huis was mijn hele wereld: de familie, het bedrijf, de dieren en de planten. Het was er vertrouwd, en ook al spraken we dat niet zo uit – we spraken hoe dan ook niet veel uit tegen elkaar –, het dorp was de vreemde buitenwereld, daar begon de rest van de wereld. Het "officiële" speelde zich daar af, daar waren de school, de kerk en de kermis. Daar moest ik Nederlands spreken in plaats van het Limburgs dialect. Hoewel het huis voor mij veilig en vertrouwd was, wilde ik er ook graag weg, vanwege de benauwenis, de verstikkende eenvormigheid.'

De hennen zaten 's ochtends nog
bijeengekropen aan de wand,
er lag een sneeuw van bruine veren.
Hij zag de rattenpoot waarop
de klem was dichtgeslagen, 's nachts,
achter een scherm van kippengaas.
Het dier dat zich had losgevreten.

[...]

De rat zou doodgebloed zijn, dacht hij,
of anders hompelde ze nu,
iets moois voor films op televisie.
De poot lag aan zijn voeten in
het gras en werd hem nagedragen

tot bij de schuifdeur, waar de hond
ging liggen en de botjes kraakte.

De asbak met de peuken, smeulend,
de olieachel hoog, en hoger,
de borden erwtensoep, het spek.
Naar buiten, staan tegen het huis,
huis
dat koud is aan je rug.

(Uit: 'Tets moois voor films')

'Het is het verlangen van een kind
naar buiten, dat weg wil uit die
kleine wereld waar wordt gelachen
om een rat die zijn eigen poot los
knaagt om te ontsnappen. Tegelijk
wordt het aangetrokken door de
warmte, de smakelijke lijfelijheid
van het bestaan, de geborgenheid.'

De wreedheid van de natuur is
alomtegenwoordig in *Zijn overhem-*
den op jouw huid. Wespen worden
gevangen en vermorzeld, hommels
worden levend begraven, een kat
foltert een muis. Die wreedheid
hoort evenzeer bij het land en
het huis als de vertrouwdheid.

J.V.: 'In de context van die tijd
en dat land was de omgang met
dieren veel minder sentimenteel
dan nu. Ik herinner me de middag
dat een van mijn honden stierf.
We zitten op de veranda en hij
ligt in de tuin te zonnen. Opeens
springt hij op, rent naar ons toe,
begint te piepen en valt neer voor
onze voeten. Hij hijgt nog wat, en
sterft. De hond was vijftien, ik had
tot dan toe mijn leven met dat
beest gedeeld, en mijn moeder
zei: "Het is maar een hond."
En daarmee was het klaar.'

Er was een piepen in de aarde,
konijnenholen zijn daar veel.
De hond die zich gevangen had,
zijn korte haar dat tegenstreefde

toen hij naar buiten wilde kruipen,
terug. Het vuil dat aan hem plakte,
het zand dat aan zijn ogen hing,
zijn witte romp die koud aanvoelde.
Zo, uitgegraven, lag hij op
het veld te slapen, leek het, tussen
de stoppels en het perzikkruid,
moe, uitgevloerd, maar schokkend in
de poten, oren vreemd omhoog.
De tanden. Viermaal hapte hij
naar adem en de man stond daar.
Hij wachtte, legde hem terug
en sloot de akker boven hem.

(Uit: 'Kortharig, fel – 3 Losgespit')

'Ook hier op het Friese land merk
ik een verschil in houding jegens
dieren met de boeren om ons
heen. Wij vangen de muizen hier
levend en laten ze dan twee kilo-
meter verderop in het bos weer
vrij – geheel conform de richtlijnen
van het ministerie. Dat vinden de
boeren belachelijk. Toch kan juist
die wreedheid van een klap in je
nek, als bij een muizenval, bevrij-
dend zijn. Ik kan me voorstellen
dat het een manier is om te ont-
snappen; de dood is dan een oplos-
sing, een thuiskomen, een ultieme
plek waar je geborgenheid kunt
vinden. Het is een gedachte die je
ook terugvindt in het werk van
Gerard Reve, en ik zie daar wel
wat in: je hoeft niets meer, bent
klaar, thuis.'

De klapval en het zolderluik
gesloten houden, dat kan ook,
het glas heffen naar je plafond,
niet opendoen voor kinderen
en twijgen die kloppen aan je raam,
de zomer laten overwaaien
en dan het ijzer in je nek,
een lucht die koel en prettig is.
Je krabbelt niet terug.

(Uit: 'Radijs of ijzer')

'Ik vond een manier om weg te
gaan, en die had alles te maken
met mijn opleiding. Op de middel-
bare school in het dorp gingen
mijn ogen open. Ik leerde er over
de rest van de wereld, dat die veel
groter was dan de wereld van de
boerderij en mijn familie: "Je moet
naar school, / van China leren,
en de zee." Nou, dat wilde je wel:
China was iets groots, en de zee
was voor ons wel een heel vreemd
iets. Toen ik op Tienertoer ging,
een speciaal abonnement waarmee
je gedurende enkele dagen vrij
kon reizen met de trein, ging ik
zo ver mogelijk, naar Groningen
en Leeuwarden; ik zag toen voor
het eerst de zee. Mijn vader heeft
tot zijn vijftigste moeten wachten,
toen pas heb ik hem en mijn moe-
der de zee laten zien.

Op school kregen we een ruimere
blik. Tot dat moment had ik altijd
gedacht dat ik het bedrijf van mijn
vader zou overnemen zoals dat al
generaties ging. Ik had daar ook
vrede mee, maar als je opeens talen
leert, aardrijkskunde en geschiede-
nis, dan krijg je andere idealen. Via
een abonnement op *Bulkboek* kwam
ik in aanraking met de literatuur
van en over Indonesië: Beb Vuyk,
A. Albers en natuurlijk Louis Cou-
perus. Zij schreven over een merk-
waardige, onbekende wereld, een
andere planeet. Vooral Couperus
was mijn favoriet, hij was mijn
eerste leesliefde, een eerste aan-
raking met een verre droom.
Als je in Limburg woont is Amster-
dam heel ver, maar Den Haag ook.
En dan schreef Couperus ook nog
eens over een milieu dat mijlenver
af stond van dat van ons: de kleine
boeren versus de hogere burgerij,
die onderling roddelde, de hele
dag in koetsjes reed en naar het
theater ging: een groter contrast
is nauwelijks denkbaar.

Vooral de Orlando-verhalen zijn geweldig; de muzikaliteit van de taal, en de echtheid. Ik zag door de manier waarop hij over de mooie man Orlando schreef dat hij waanzinnig verliefd op hem was. Het wordt nergens expliciet, maar ik voelde dat op de een of andere manier aan. Ik las toen voor het eerst iets over homoseksualiteit. Op een zeer indirecte manier weliswaar, maar toch: al die uitgebreide beschrijvingen van mannen, terwijl vrouwen het meestal moesten doen met een regeltje. Ze waren dus verder volkomen onschuldig, geen echte homoboeken en ik kon ze dus rustig door het huis laten slingeren. Niemand had het door.'

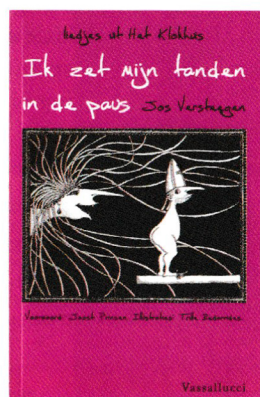
Terwijl Versteegen langzaam rijp wordt gemaakt om de definitieve sprong voorwaarts te wagen, gaat het leven in en om de boerderij gewoon door. Met een grote aandacht voor het kleine beschrijft hij in *Zijn overhemden op jouw huid* elk facet van het huis en het erf, waar de dood om zich heen maait: vader, moeder, opa, oma. Terwijl de een na de ander sterft, kiest de jongen ervoor om weg te blijven; stap voor stap verwijderd hij zich.

De diepe borden uit het kastje,
een steelpan warme melk en dan
twee honden en zes katten in
het gras.

De auto in de verte,
vol rook en woorden, meningen.
zo draaien banden op het grind
wanneer je wegblijft bij je oma.
je ziet al blikken, hoort portieren
en weet niet wat je zeggen moet.
Een kat vangt muizen en een hond
krijgt bot en zeen. Voor bloemen valt
er deze nacht nog regen. Zet
die borden en die steelpan terug,
ga huiswerk maken in je kamer.

(Uit: 'Je oma. Een hoofd
in een boom')

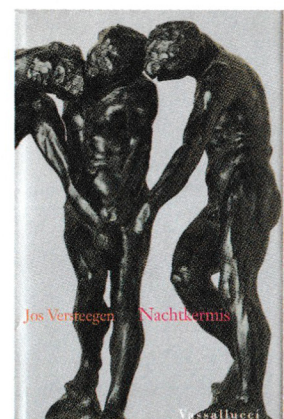
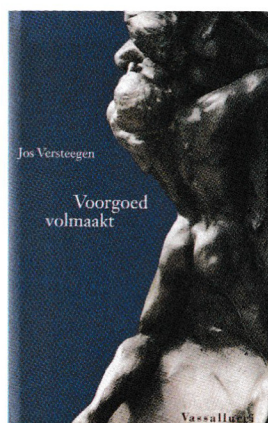
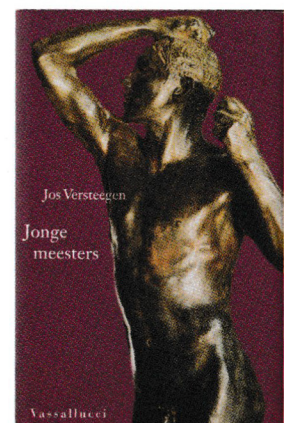
J.V.: 'Ik was de enige van mijn broer en zussen die uitvloog, ze zijn allemaal daar gebleven. Mijn moeder vond het ook niks, dat ik wegging, maar ik had het geluk dat men toen nog erg gezagsgetrouw was. Ze luisterden dan ook echt naar mijn leraar, die zei dat ik moest

gaan studeren. Het werd Nederlands, in Nijmegen – Amsterdam was nog een stap te ver. Als bijvak koos ik Indonesisch, wat met een beetje goede wil psychologisch verklaarbaar is: ik wilde iets studeren dat zo ver mogelijk weg was van het land waar ik vandaan kwam, iets exotisch.

In die jaren correspondeerde ik met mijn studievriend Cees van der Pluijm in dichtvorm, sonnetten zelfs. We gaven elkaar kritiek, voedden elkaar op. Nog steeds vind ik die strakke vorm prettig. Ik heb die begrenzing kennelijk nodig, een poëtisch korset, dan kom ik pas tot leven. Een voetbalwedstrijd wordt ook tussen de lijnen gespeeld, niet daarbuiten. Daarom ben ik geen prozaschrijver; na elke regel volgt een zee van mogelijkheden, je kunt alle kanten op, telkens weer. Ik zou niet weten wat ik met al die vrijheid zou moeten aanvatten.'

In 1981 publiceerde het tijdschrift dat toen nog *De Tweede Ronde* heette, maar tegenwoordig *Kort-Verhaal* heet, voor het eerst een van zijn gedichten. Pas in 1996 verscheen bij Vassallucci zijn debuut *Voorgoed volmaakt*. Het werd genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs.

“Weemoed is niet per se een onplezierig gevoel.”

Mooie gedichten over de grote thema's liefde, dood, familie en de geboortegrond, die een steeds grotere plaats in het oeuvre van Versteegen zal innemen.

De kleren van grootvader

De dag dat wij zijn groene buis,
zijn werkmansbroek, zijn vest en hoed,
zijn sokken en zijn ondergoed
verbrandden achter 't boerenhuis,

zag ik het bos, de heidezoom,
het pad van steen- en tegelpuin,
de dode anjers in de tuin,
de put, de schuur, de appelboom.

Er stijgt een nevel uit het veld
die met de schemering versmelt,
en wij, in trui en regenjas,

wij zwijgen. Uit de modderkuil
verheft zich, ijl en hoog, een zuil
van rook en fijne, witte as.

J.V.: ‘Gek genoeg zijn mijn voorbeelden vooral prozaschrijvers, zoals Couperus en Gerard Reve. Ik bewonder hun muzikaliteit en herken me zeer in hun hang naar weemoedigheid. Het is een emotie die ik goed herken, ik geloof dat ik een weemoedig mens ben. Weemoed is iets anders dan heimwee, melancholie of nostalgie, het zweeft een beetje rond die begrippen. Het is een soort geestelijke suddering, een droefheid om dingen die voorbij zijn maar waarvan je blij bent dat je ze hebt beleefd. Het is niet per se een onplezierig gevoel. Ik leef simpelweg nog elke dag met mensen, dieren en situaties die er eens waren, maar die nu nog volop in mijn hoofd zitten. Daar droom en schrijf ik over. Het feit dat het voorbij is, maakt weemoedig, maar het is fijn dat ik ze gestalte geef in een herinnering en dat ik daarmee verder kan.

De dichters die ik bewonder, hebben ook dat weemoedige, het verlangen naar iets dat verloren is. Vooral Kaváfis is goed in de weemoed. Hij heeft weliswaar een veel lossere vorm dan ik, waardoor het soms wel proza lijkt, maar ik voel me zeer bij hem thuis. Lees er maar eens het gedicht “De stad” op na.’

De stad

Je zei: ‘Ik zal naar een ander land gaan, naar een andere zee.
Een andere stad zal er te vinden zijn beter dan deze.
Al wat ik onderneem wordt onherroepelijk veroordeeld
en mijn hart is – als een dode – begraven.
Hoe lang zal mijn verstand hier moeten verkwijnen.
Waar ik mijn ogen ook op richt, waar ik ook kijk,
zwarte puinhopen van mijn leven zie ik hier,
waar ik zoveel jaar heb doorgebracht, verwoest en bedorven.’

Nieuwe plaatsen zul je niet vinden, geen andere zeeën.
De stad zal je volgen. Je zult dwalen door dezelfde
straten. En in dezelfde buurten word je ouder;
en in deze zelfde huizen worden je haren grijs.
Altijd zul je in deze stad aankomen. Naar elders is er
– hoop dat maar niet – voor jou geen schip, geen weg.
Zoals je hier in deze kleine uithoek je leven
verwoest hebt, heb je het in ieder land bedorven.

(Vertaling: Hans Warren en Mario Molegraaf)

‘Ik herken hier veel in, vooral natuurlijk in de eerste twee regels. Hij zegt dat je niet kunt ontsnappen aan wie je bent. Als je het op de ene plek verpest, zul je het op een andere plek ook verpesten. Het komt niet goed. Die weemoed vind ik ook in de gedichten van Rilke, wiens enorme muzikaliteit ik bewonder, het zijn soms bijna liederen. Een van zijn mooiste gedichten blijft nog altijd “Herfstdag”, met de schitterende regels: “Beveel de laatste vruchten vol te zijn; / geef hun nog twee zuidelijker dagen, / dring op hun voltooiing aan en jaag / de laatste zoetheid in de zware wijn.” Ik herken die wens van stervenden zo goed om nog één keer iets ogenschijnlijk trivials mee te mogen maken als de zon die schijnt, bloemen die ontluiken of de geur van brood of gras. Ik heb het bij mijn eigen vader ook gezien.’

Het bakje chocoladevla:
rechtop in bed kan hij nog eten.
Het ruisen, 's middags, op het asfalt:
of de vitrage open mag,
hij wil de regen nog eens zien.

(Uit: ‘Je vader. Zijn overhemden op jouw huid’)

'Toen mijn moeder ziek werd en dement keerde ik weer regelmatig terug naar huis. Daar was ik weer, in datzelfde land, op diezelfde grond. Ik vond dat ik over de aftakeling van mijn moeder moest schrijven, maar ook over de periode daarvoor, in mijn jeugd, toen ze een sterke, stoere vrouw was. Die gedichten verschenen in *Slapen bij een warme man*, de bundel voor *Zijn overhemden op jouw huid*. Toen ik eenmaal besloot de intimiteiten rond mijn moeders ziekte te beschrijven, vond ik dat ik dan ook zo eerlijk en oprecht mogelijk moest zijn. Niets is gelogen, ik maak ook niets mooier dan het is. De herinneringen aan haar en aan mijn vader vallen samen met mijn jeugd, het is gestolde tijd, zo nauwkeurig mogelijk weergegeven, om zo weinig mogelijk verloren te laten gaan.'

Wat zal je winter zich van jou
herinneren, al heb je hem
bestookt met gas en eierkolen,
al heeft hij op je bed gelegen
om rijp te maken uit je adem.
Je nam het wasgoed van de lijn;
bevroren ondergoed, sneeuw wit,
rokken en blauwe overalls
die tegen muren konden staan,
maar knakten bij de warmte van
de haard, alsof een aangekleed,
onzichtbaar spook opeens de geest gaf.

(Uit: 'Muizen op zolder')

De gedichten in *Slapen bij een warme man* en *Zijn overhemden op jouw huid* vormen een contrast met die in de eerder bundels. In *Voorgoed volmaakt*, *Jonge meesters* en *Nachtkermis* springt de muurvaste vorm steevast in het oog, terwijl die in de laatste twee bundels subtieler

“Het grote leven zit in het nietige.”

aanwezig is. Nog steeds schrijft Versteegen in jambische viervoeters, maar hij geeft zichzelf meer ruimte dan mogelijk is in een sonnet. Daarnaast dicht hij nog steeds over de grote thema's, maar ingetogener, meer vanuit het kleine, het detail, om het grotere aanschouwelijk te maken.

J.V.: ‘Het grote leven zit in het nietige. Mijn moeder had een weinig spectaculair leven maar als je je aandacht erop richt, zie je opeens de verhalen. Door alledaagse dingen en taferelen waar niemand normaal gesproken de aandacht op richt te isoleren uit hun alledaagsheid, worden ze bijzonder. De totale overgave aan het detail, en al je muzikaliteit en taalvermogen aanwenden om dat detail nauwkeurig weer te geven, dat is liefde.

Onlangs was ik weer terug in het dorp om voor te lezen uit die twee bundels, en dan zitten er vijftien familieleden en kennissen in de zaal die precies weten waar ik het over heb. Als ik die gedichten lees, zien ze de familie en de grond precies voor zich, ze weten waar ik vandaan kom, van wie ik er een ben. Ik ging ook naar het oude huis kijken, waar mijn ouders nog zestien jaar hebben gewoond toen ik al uit huis was. Nu wonen er andere mensen maar de trede kraakt nog op precies dezelfde plaats als vroeger. Mooi, dacht ik toen, het is er nog, het is niet verdwenen. Toen ik echter boven in mijn oude slaapkamer was, hoorde ik opeens het zoemen van de rijksweg die vlakbij werd aangelegd. Dat ervoer ik als een totale inbreuk op alles wat ik me van het huis herinner. Ik vond nog steeds dat ik er recht op had daar zomaar te kunnen lopen, zonder links of rechts te moeten kijken, beducht op verkeer.’

Je kamer en je grijze bed,
de gele sprei, de kast, het zeil.
De zware deken voor de winter,
de lakens en het kussen die
misschien nog steeds dezelfde zijn.
Het rookkanaal dat zich aftekent
als een kolom van bruin behang:
beneden staat de oliekachel.
Kou aan je handen, bij het raam,
wanneer je de gordijnen sluit.

(Uit: ‘Een wolk die aan de takken hangt’)

‘Het verdwijnen van al die dingen, mijn familie waarvan er steeds minder zijn, betekent voor een deel ook mijn eigen dood. Neem het gebloemde tafelkleed van mijn moeder. Ik heb dat altijd een afschuwelijk ding gevonden maar nu ik zie hoe verbonden het was met mijn moeder, zie ik dat het iets zegt over haar, over haar leven, en dat het net als zij op een gegeven moment verdwijnt. In die zin is het ook verbonden met mij, met mijn jeugd en straks ben ik er dus ook niet meer.

Na de dood van mijn ouders had ik het gevoel dat het allemaal voorbij was, maar ik merkte dat ik veel kon behouden door erover te schrijven. Dankzij die gedichten kan ik goed over ze praten, en misschien zelfs wel af en toe mét ze praten. Ik voel dat ik toch onderdeel uitmaak van een lange traditie van kleine boeren en dat ik waarschijnlijk goed zou kunnen opschieten met een voorvader uit bijvoorbeeld 1750: hij zal niet heel anders zijn dan mijn vader. Die voorvaderen kijken nu allemaal mee, ik voel me verbonden met hen, ook al heb ik met ze gebroken, met diezelfde traditie.’

Opeens staat Versteegen op en loopt naar het halletje van de boerderij. Hij keert terug met een zwart-wit portret waarop drie jonge vrouwen staan, keurig gekleed, de monden in een flauwe, bijna schaamtevolle glimlach.

J.V.: ‘Kijk, dit zijn mijn tantes. Toen ik niet zo lang geleden de oudste sprak, wist ik niet wat ik mee-maakte. Het leek alsof haar hele leven in haar lag opgeslagen als een verhaal dat wachtte om te worden losgelaten. Het ene schitterende verhaal na het andere rolde uit haar, een reservoir waar ik zeker iets mee moet doen. Ik ben vooral zo ontzettend nieuwsgierig naar de verhalen achter al die schijnbaar triviale dingen. Neem bijvoorbeeld die schoentjes die ze aanhebben, waar zijn die nu? Wat is ermee gebeurd? Of waar dachten ze aan op het moment dat de foto werd genomen? Aan de was, een voorzichtige liefde, het eten van die avond? Of wat gingen ze na afloop van de opnames doen, wat hebben ze tegen elkaar gezegd?’

Deze vorm van werken bevalt me, al die verhalen over één thema, omdat je tot een diepte kunt door-

dringen, tot je echt met die mensen gaat leven. Ik kom er dus misschien nooit meer van los, van die achtergrond, de familie, het land, de dieren. In dromen keren ze allemaal altijd weer terug. In een daarvan is het ouderlijk huis helemaal afgebroken, behalve het voorste deel. Daarin zit mijn moeder in een stoel, verder niks. In een andere droom is het huis opeens omgetoverd in een restaurant. Ik zit in mijn eentje aan een van de tafeltjes en kijk om me heen; ik herken helemaal niets.

En ja, hier in Friesland bevind ik me ook weer op het land, weliswaar aan de andere kant van Nederland, maar toch. Alsof ik nog steeds de drang voel om de rest van de wereld te ontdekken. Ik zou zo'n boerderij ook niet in Limburg willen hebben omdat

ik dan toch het gevoel zou hebben dat er nooit iets gebeurt in mijn leven, dat ik nooit verder kom. Ach, het zit waarschijnlijk zo: je kunt nooit meer werkelijk terug, maar echt weg kom je kennelijk ook niet.'

Jos Versteegen

Zijn overhemden op jouw huid

Nieuw Amsterdam, 2010

76 p. / € 14,90

Jos Versteegen

Slapen bij een warme man

Nieuw Amsterdam, 2008

64 p. / € 14,90

BOEKEN BEURS

Twaalf dagen lang nestelt de 74ste Boekenbeurs zich in Antwerp Expo. Een uitgebreid auteursprogramma wordt opgezet, verschillende prijzen worden uitgereikt en meer dan achthonderd auteurs signeren. **Het Poëziecentrum** is ook weer van de partij: stand 140, hal 1.

Op maandag 8 november signeert Herman Van Rompuy er zijn haikubundel.

Zo. 31 oktober t.e.m. do. 11 november | 10u-18u
Nocturnes tot 22u op do. 4 en di. 9 november
Antwerp Expo, Jan Van Rijswijcklaan 191, 2020 Antwerpen
Toegang: € 8 / € 6 / € 4, Info: www.boekenbeurs.be

